

ŞARKÎ SULTANLIĞI

1394-1495 yılları arasında
Hindistan'da hüküm süren
bir İslâm hânedanı.

Hânedanın başşehri Jaunpûr (Cavnûr) olduğundan Jaunpûr Sultanlığı diye de bilinir. Delhi Sultanlığı'nın çözümlenme devrinde ortaya çıkan pek çok mahallî hânedanın ilki olup kurucusu, Tuğluklu Sultanı Nâsirüddin Muhammed Şah'ın veziri olan ve Hâce-i Cihân lakabıyla anılan Melik Server'dir. Hânedanın Şarkî Sultanlığı (Mülûkûş-Şark) olarak adlandırılması, Melik Server'in Nâsirüddin Muhammed Şah tarafından ülkenin doğu topraklarının idaresine tayin edilmesi sebebiyle Melik-i Şark unvanını almasından dolayıdır. Muhammed Şah'ın ölümünün ardından oğlu Mahmûd Nâsirüddin'in tahta çıkmasını sağlayan Melik Server vezirliği uhdesinde tutmaya devam etti. Ancak merkezi Jaunpûr olan doğu bölgelerindeki karışıklıklar yüzünden buranın valiliğine tayin edildi ve burada huzur ve asayiş sağladı. Sultan Mahmûd'un Delhi'den kaçması üzerine Atabek-i İslâm unvanıyla bağımsızlığını ilân eden Melik Server hânedanını kurdu, kendi adına para bastırıldı ve hutbe okuttu (796/1394). Günümüzde Uttar Pradeş adı verilen bölgenin tamamını ele geçirip hâkimiyetini Kudh ve Yamuna nehri etrafında Asam'dan güneyde Bundelkhand'a kadar genişletti. Leknevî sultanı da onun hâkimiyetini kabul ederek bağlılığını bildirdi. Jaunpûr'u imar eden Melik Server şehri ilim adamları ve şairlerin yerleştiği bir kültür merkezi haline getirdi.

Melik Server'in Rebûlevvel 802'de (Kasım 1399) vefatından sonra Habeşli bir köle olan evlâtılığı Mübârek Şah Karanfil tahta geçirildi. Mübârek Şah, Jaunpûr'u Delhi'den gelen tehlikelere karşı korudu. 804'te (1401) hânedanın başına Şarkî Sultanlığı'nın en önemli hükümdarlarından İbrâhim Şah geçti. Hâkimiyetinin ilk yıllarında Mallu İkbâl Han ve Sultan Mahmûd Nâsirüddin Şah'ın saldırılarına mâruz kaldı. Kannevc'i zapteden Mahmûd Şah karşısında onunla anlaşmayı tercih etti (807/1405). Tirhut bölgesi Şarkî Sultanlığı'na tâbi olmaya devam etti. İbrâhim Şah 809'da (1406) Kannevc'i, 817 (1414) yılında Kalpîler'e ait bazı şehirleri ele geçirdi. Cemâziyelevvel 831'de (Mart 1428) Delhi Sultanı Seyyid Mübârek Şah ile yaptığı savaşta iki ordu da kayıplar verdi ve kesin bir sonuç

alınmadı. İbrâhim Şah bu dönemde Kalpî Sultanlığı'ndaki iktidar mücadelelerine doğrudan müdahale etti. 840 (1436-37) yılında Delhi'ye hücum eden İbrâhim Şah kendisine direnemeyen Sultan Seyyid Muhammed'le anlaşma yaptı. Onun döneminde de âlimler ve sanatkârlar himaye edildi. Pek çok medrese açıldı ve Şarkî tarzı denilen yeni bir mimari üslûp gelişti.

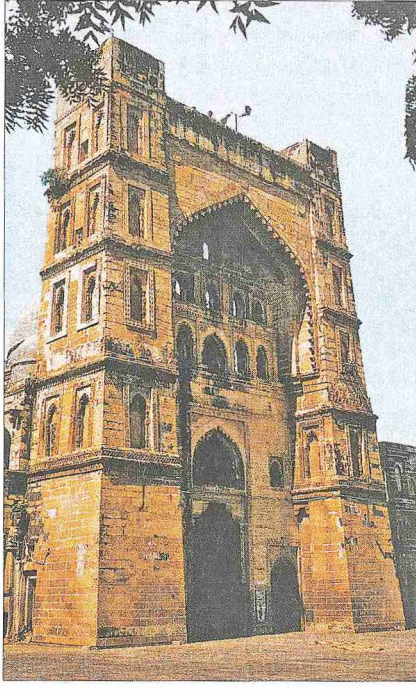
İbrâhim Şah'ın 844'te (1440) vefatı üzerine yerine büyük oğlu Mahmûd Şah geçti. Mahmûd Şah 1443'te Kalpî hâkimi Nâsır Han'a karşı yürüdü. Nâsır Han, Mahmûdâbâd'ı terkederek Çanderî'ye gitti ve Mâlvâ Halacî Hükümdarı I. Mahmûd'dan yardım istedi. Ertesi yıl yapılan savaşta da bir sonuç elde edilemedi. 856'da (1452) Delhi üzerine sefere çıkan Mahmûd Şah, Narela savaşında Delhi hâkimi ve kayınbiraderi Behlûl-i Lûdî'ye yenildi. 1458'de vefat edince oğlu Bikan Han, Muhammed Şah unvanıyla tahta çıkarıldı. Ancak Muhammed Şah, Lûdîler'le mücadele ederken kardeşi Hüseyin Şah Şarkî isyan etti. Muhammed Şah'ın kumandanlarından bir kısmı onun tarafına geçti. Muhammed Şah'ın savaşta öldürülmesinin ardından Hüseyin Şah Şarkî tahta çıktı (863/1458). İlk yıllarında Lûdîler'le barış yapan Hüseyin Şah Şarkî güçlü bir ordu oluşturduktan sonra vergisini göndermeyen Orissa hâkimini tâbiyet altına aldı. Gvâliyâr seferiyle de bölgedeki hâkimiyetini pekiştirdi (871/1466). Ordunun modernleştirilmesine büyük önem vererek bir tophâne kurdu. Bu arada Bayana hâkimi tâbiyetini tanıdığı gibi Mevat'ta hüküm süren Ahmed Han'la ittifak yaptı. Gittikçe güçlenen ve bölgedeki tek rakibi Delhi Sultanlığı'na karşı büyük bir ordu hazırlayan Hüseyin Şah 878'de (1473) Delhi'ye bir sefer düzenlediyse de bir netice alamadı. Hüseyin Şah'ın bundan sonra Delhi'ye yaptığı iki sefer başarısızlıkla sonuçlanırken Bedâûn ve Sambhal 1478'de Şarkî topraklarına kattı.

Hüseyin Şah Şarkî aynı yıl Delhi'yi ele geçirmek amacıyla Yamuna nehrine kadar ilerledi. Behlûl-i Lûdî, Hüseyin Şah'a tâbi olup Delhi'yi elinde tutmak şartıyla anlaşma teklif ettiyse de kabul edilmedi. Bunun üzerine Behlûl, Yamuna ırmağını geçerek Şarkî Sultanlığı ordusunu mağlûp etti. Hüseyin Şah bir müddet sonra yeni bir ordu toplayıp Delhi'ye yöneldi, ancak yine başarılı olamadı. 885'te (1480) üçüncü defa mağlûp oldu. Ertesi yıl Sirsa'da yapılan savaşta da kaybeden Hüseyin

Şah topraklarının önemli bir kısmını Lûdîler'e bırakmak zorunda kaldı (886/1481). Behlûl-i Lûdî 1482'de Şarkî Sultanlığı'nın merkezi Jaunpûr'u da ele geçirdi. Fakat ordusunu tekrar toplayan Hüseyin Şah, Jaunpûr'a hâkim olduysa da Behlûl bizzat gelerek şehirde hâkimiyeti sağladı ve Şarkî tahtına oğlu Barbek Şah'ı çıkardı (888/1483). Bazı araştırmalarda Şarkî Sultanlığı'nın bu tarihten itibaren fiilen sona erdiği ileri sürülür; ancak Hüseyin Şah'ın Bihâr'ı ele geçirip Lûdîler'e karşı mücadelesine devam ettiği dikkate alındığında onun 900'de (1495) Bihâr'da İskender-i Lûdî'ye yenilip aynı yıl Bengal'deki Kahlgao'n'a (Colgong) çekildiği zamana kadar hânedanın varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

Bengal sultanının himayesinde yaşayan Hüseyin Şah Şarkî 911'de (1505) vefat etti; naaşı Jaunpûr'a nakledilerek el-Câmiuş-şark'ın yakınında defnedildi. Bengal sınırlarından Himalayalar'a kadar olan topraklarda bir asır kadar hüküm süren Şarkî sultanları âlim ve sanatkârları himaye etmeleriyle tanınmıştır. Timur'un Delhi'yi yağmalamasının (1398) ardından Hindistan ve Türkistan'daki âlim, şair, edip ve sanatkârlar Jaunpûr'dan himaye görmüştür. "Doğu'nun Şirazı" olarak tanınan Jaunpûr'da Çiştîyye ve Sühreverdîyye gibi tarikatlar dergâhlar açmıştır. Devletâbâdî, Mevlânâ İlähdâd, Hâce Ebû'l-Feth gibi âlimlerle Suriye asıllı mutasavvıf Şah Mâder devrin tanınmış simalarındandır. Dönemin en önemli eserleri Jaunpûr'daki Atâlâ, Lâl Dervâze ve cuma camileridir. Kırmızı kum taşları, sütunları ve taş işlemeciliğiyle Şarkî mimarisinin en karakteristik eseri olan Atâlâ Camii'nin temelleri 765'te (1364) Firûz Şah Tuğluk tarafından atılmışsa da camiyi 810'da (1408) İbrâhim Şah tamamlamıştır. Bu devirde inşa edilen eserler Tuğluklu dönemi eserlerine göre tezyinat ve sanat bakımından daha gösterişlidir. Lâl Dervâze Camii, Mahmûd Şah'ın hanımı Bibî Râcî tarafından yaptırılmış (851/1447), inşasına 1438'de başlanan cuma camisi Hüseyin Şah zamanında 883'te (1478) tamamlanmıştır. Lâl Dervâze Camii etrafında kurulan medrese günümüzde Câmia-i Hüseyniyye adıyla faaliyet göstermektedir. Sultan İbrâhim'in inşa ettirdiği Cancahri Camii ile yine onun kumandanları Hâlis ve Muhlis hanlar tarafından yaptırılan cami de Atâlâ Camii tarzındadır. 1495'te Sultan İskender Lûdî, Jaunpûr'da Şarkî Sultanlığı'nın izlerini silmek için camiler dışındaki bütün eserleri tahrip ettirmiştir. Kla-

Atalâ Camii'nin âbidevi taçkapısı

sik Hint müziğinin en önemli üstatlarından kabul edilen Hüseyin Şah Şarkî, Hint müziği formlarından olan "hayâl" adlı naçmeyi icat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Firîşte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Leknev 1281, s. 304-310; a.e.: *History of Mahomedan Power in India till the Year A.D 1612*. (trc. J. Briggs), Lahore 2004, s. 837-844; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1946, I, 377-380; *The Delhi Sultanate* (ed. R. C. Majumdar), Bombay 1967, s. 130-145; Mian M. Saeed, *The Sharqî Sultante of Jaunpûr*, Karachi 1972; a.mlf., *Tezkire-i Meşâyih-i Şîrâz-ı Hind (Jaunpûr)*, Lahor 1985; P. Brown, *Indian Architecture*, Bombay 1975, s. 42-46; K. A. Nizami, "The Sharqî Kingdom of Jaunpûr", *CHIn.*, V, 710-732; a.mlf., "*Şarkîs*", *EI²* (İng.), IX, 355-356; Ishwari Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, Lahore 1986, s. 217-220; V. D. Mahajan, *History of Medieval India*, New Delhi 1991, I, 247-266; R. Nath, *Studies in Medieval Indian Architecture*, New Delhi 1995, s. 34-37; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 314-315; S. Lane-Poole, *Medieval India under Mohammedan Rule (A.D. 712-1764)*, Lahore 1997, s. 166-172; J. Burton-Page, "Djawnpur", *EI²* (İng.), II, 498-499; Saiyid Athar Abbas Rizvi, "Jaunpûr", *DJA*, XXIII, 578.

AZMÎ ÖZCAN

ŞARKİYAT

(bk. ORYANTALİZM).

ŞARKİYAT ARAŞTIRMA MERKEZİ

İstanbul Üniversitesi bünyesinde Arap, Fars ve Urdu dili ve edebiyatlarına dair çalışmalar yapmak üzere kurulan merkez.

Hellmut Ritter'in çabalarıyla gayri resmî olarak 1938'de Şarkiyat Enstitüsü adıyla kurulmuş, 1981 tarihli Yüksek Öğretim Kanunu'ndan sonra adı Şarkiyat Araştırma Merkezi olarak değiştirilmiştir. Kuruluşta ve daha sonraki aşamalarda Ritter'e daha öğrenciyken kendisine yardımcı seçtiği Ahmet Ateş yardım etmiştir. Kuruluşun çalışma alanları genellikle Arap ve Fars filolojilerinin, Urdu dili ve edebiyatının klasik ve modern dönemleriyle ilgili araştırmalar yapılması, Arapça ve Farsça kaynaklardaki Türk tarihi ve kültürüne ait malzemenin derlenip incelenmesidir. Kurum Arapça, Farsça ve Türkçe el yazmalarının bulunduğu Türkiye kütüphanelerinde yapılan araştırmalarla buralarda mevcut kaynak ve belgelerin tesbiti ve tanıtılmasına, ayrıca Doğu ve Batı ülkelerinde gerçekleştirilen araştırmaları takibe, diğer ilmî kuruluşlarla iş birliği yapmaya çalışır. Bunların yanı sıra eğitici faaliyetleri de vardır. Nitekim yazma eserleri barındıran İstanbul kütüphanelerindeki memurların meslekî bilgilerini arttırmak için kurslar açılmış, şarkiyatla ilgili konferanslar, yazma eserlerin özellikleri ve tenkitli metin neşri hakkında seminerler düzenlenmiştir. Özellikle Nihad M. Çetin'in verdiği, araştırmalarda temel bilgiler ve usul dersi çeşitli bölüm asistanları ve öğretim üyeleri tarafından ilgiyle takip edilmiştir.

Şarkiyat Enstitüsü'nün faaliyetlerini 1949 yılına kadar Hellmut Ritter, 1949-1953 arasında Mükrimin Halil Yınanç yürütmüş, faaliyetlerine ve neşriyatına rağmen 1961 yılına kadar gayri resmî bir kurum halinde kalmıştır. Ahmet Ateş'in gayretleriyle 1962'de hükûmî ve hukukî hüviyetine kavuşmuş, Ahmet Ateş ölüm tarihi olan 20 Ekim 1966 tarihine kadar buranın müdürlüğünü yapmıştır. Daha sonra Nihad M. Çetin (1971-1990), Nazif Hoca (1991-1995) ve Ahmet Suphi Furat'ın (1995-2007) sürdürdüğü bu görevi 2008'de A. Yaşar Koçak üstlenmiştir. 1947'de yine Ritter tarafından merkezi İstanbul'da olmak üzere M. Fuad Köprülü, A. Adnan Adıvar, Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Ateş, J. K. Birge, W. C. Edvars ve L. Thomas gibi bilim adamlarınca oluşturulan milletlerarası Şark Tedkikleri Cemiyeti adlı ayrı bir kurum bulunmaktadır.

7000 civarında matbu esere sahip bir kütüphanesi de bulunan Şarkiyat Araştırma Merkezi'nin en önemli faaliyeti 1956-2008 yılları arasında düzensiz biçimde on sayı çıkarılan *Şarkiyat Mecmuası*'nın yayımlanmasıdır. Derginin ilkyedi sayısı 1956-1972 yıllarında neşredilmiş, sekizinci sayı ancak 1998'de çıkarılabilmıştır. Genel olarak makaleler yanında "Kitabiyat", "Kitaplar Arasında", "Haberler" gibi bölümlere de yer verilen derginin birinci sayısında M. Tancî'nin hazırladığı, Ca'fer b. Muhammed b. Ca'fer et-Tayâlisî'nin *Kitâb al-Mukâtarâ 'inda'l-mudâkara*'sı ilâve şeklinde verilmiştir. Beşinci sayı (1964) doğumunun 70. yılı dolayısıyla Hellmut Ritter'e, yedinci sayı (1972) ölümü üzerine Ahmet Ateş'e, sekizinci sayı (1998) yine ölümü dolayısıyla Nihad M. Çetin'e ithaf edilmiştir. Dergide Herbert W. Duda, Ahmet Ateş, Osman Ergin, Sir Steven Runciman, Faruk K. Timurtaş, Nihat Keklik, Félix Tauer, H. Nihal Atsız, Ramazan Şeşen, Ahmet Caferoğlu, Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Suphi Furat, Mehmet Kanar, Nihad M. Çetin, Marius Conard, M. Minova, Tahsin Yazıcı, Albert Dietrich, Hilmi Ziya Ülken, M. Mole, Nazif Hoca, Semavi Eyice, Orhan Bilgin, Angelika Hartmann, A. Naci Tokmak ve diğer birçok araştırmacının çalışmaları yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri Bölümü 1987-88 Yıllığı, s. 7-8; *Edebiyat Fakültesi 1992-1993 Ders Yılı Öğrenci Kitlavuzu*, İstanbul 1992, s. 27-28, 43-44; Ahmed Ateş, "Hellmut Ritter", *ŞM*, sy. 5 (1964), s. 1-14; Nihad M. Çetin, "Ahmed Ateş, Hayatı ve Eserleri", a.e., sy. 7 (1972), s. 1-24; Hüseyin Yazıcı, "Şarkiyat Mecmuası", *Nüşha*, sy. 4, Ankara 2002, s. 7-15.

HÜSEYİN YAZICI

ŞARKİYAT MECMUASI

(bk. ŞARKİYAT ARAŞTIRMA MERKEZİ).

ŞÂRRÎ (الشَّارِي)

Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî el-Gâfîkî eş-Şârri es-Sebtî (ö. 649/1251)

Endülüslü hadis ve kıraat âlimi.

5 Ramazan 571 (18 Mart 1176) tarihinde Sebte'de (Ceuta) dünyaya geldi. Mürsiye'ye (Murcia) bağlı Şârre'de yaşayan ailesi onun doğumundan dokuz yıl önce Sebte'ye yerleşmişti (İbnü'l-Hatîb, IV, 187; İbnü'l-Kâdî, II, 486). Eğitime babasından